

Stereotipuri legate de rromi în literatura și în societatea română

Ionuț STANCIU*

<https://doi.org/10.52744/AUCSFLSA.2024.01.49>

Abstract

This article investigates the presence, evolution and influence of stereotypes and prejudices in Romanian literature. Starting from their historical and cultural roots, the study analyses how these concepts are reflected and challenged in literary works. It explores their impact on literary genres, characters and societal evolution, with a focus on the political and social context. The paper reveals how stereotypes and prejudices have shaped the critical and public reception of works and examines how contemporary literature addresses and redefines these concepts. This study makes a significant contribution to understanding the interaction between literature, society and cultural identity in the Romanian context.

Cuvinte-cheie: rromi, literatura română, stereotipuri, reprezentare, deconstrucție

Introducere

Din punct de vedere istoric, literatura a jucat un rol fundamental în definirea și modelarea identității culturale a unei națiuni. În contextul românesc, acest fapt nu face excepție. O perspectivă importantă și adesea ignorată a acestei construcții a identității naționale o reprezintă imaginea rromilor în literatura română, o temă plină de nuanțe și implicații, care a provocat în timp controverse, dar și o serie de stereotipuri persistente.

Literatura, cu toate multiplele sale straturi de interpretare, nu se rezumă doar la forma ei artistică; este, de asemenea, un instrument puternic de comunicare, capabil să transmită valorile, normele și credințele unei societăți. Relevanța acestei transmisii devine și mai pronunțată atunci când ne gândim la modul în care anumite grupuri sociale sau etnice sunt reprezentate în literatură și, mai important, la impactul pe care aceste reprezentări îl pot avea asupra modului în care aceste grupuri sunt percepute și înțelese în societate. În cadrul acestei cercetări, obiectivul principal este analiza reprezentării rromilor în

* Doctorand, Anul I, Școala Doctorală Litere, Universitatea din București, Domeniul: Filologie, subdomeniul: Literatură



literatura română, un demers care oferă o perspectivă unică asupra relațiilor interetnice și a construcției identității naționale.

Reprezentarea romilor în literatura română a fost variată de-a lungul timpului, cu unele abordări care au contribuit, din nefericire, la consolidarea și perpetuarea unor stereotipuri negative. Aceasta transformă analiza literaturii într-o cercetare profundă a percepțiilor, atitudinilor și prejudecăților unei societăți întregi. Sub acest aspect, problematica principală devine determinarea gradului în care literatura nu doar reflectă, ci și perpetuează aceste stereotipuri, precum și modul în care literatura poate contribui la deconstrucția acestora.

Stereotipurile și prejudecățile în societate

Stereotipurile și prejudecățile modelează semnificativ modul în care interacționăm zilnic cu lumea înconjurătoare, chiar și atunci când ne considerăm liberi de astfel de influențe. Acestea pot reprezenta obstacole în calea comunicării eficiente și a înțelegerii adecvate a celor din jur. Este esențial să ne angajăm activ în combaterea propriilor prejudecăți pentru a evita situații de discriminare și marginalizare a altora, bazate pe motive subiective și influențate de percepții greșite (cum ar fi judecarea unei persoane pe baza aspectului fizic sau a vestimentației)²⁰⁰.

Stereotipurile sunt adesea concepute ca noțiuni preconcepute, gânduri simplificate și mituri inexacte, prin care creierul încearcă să reducă complexitatea realității, permițând minții și corpului să reacționeze rapid în situații similare. Acestea sunt transmise cultural, la fel ca normele sociale, tradițiile și obiceiurile (existând studii care indică prezența stereotipurilor încă de la vârste fragede). Pe măsură ce creștem, stereotipurile pot atenua percepțiile și gândirea, limitându-ne existența. Odată interiorizate, ele ne transformă în entități programate să execute diverse clișee și „programe” preluate de la familie, prieteni, mass-media, ulterior fiind personalizate prin propriile noastre experiențe. Astfel, începem să acceptăm idei precum superioritatea bărbaților față de femei, standardele de frumusețe feminină sau importanța banilor pentru statutul social.

Prejudecățile, pe de altă parte, implică adesea opinii preconcepute, raționamente greșite sau reacții emoționale față de persoane pe baza apartenenței lor la un anumit grup, etnie, cultură, religie, clasă socială sau alte caracteristici personale²⁰¹.

Acestea funcționează ca filtre de protecție împotriva unei cantități mari de informații, determinându-ne să judecăm evenimente, situații sau

²⁰⁰ Acton, Thomas. „The Gypsy ‘Menace’: populism and the new anti-Gypsy politics”, 2014 (Acton, 2014) (Acton, 2014) (Acton, 2014) (Oișteanu, 2018) (Grigore, 2018), p. 22.

²⁰¹ Delia Grigore. „Identitate roma contemporană între etnotip și stereotip”, 2018, p. 58.



persoane fără o cunoaștere directă sau profundă, limitând astfel înțelegerea noastră obiectivă și corectă a realității și creând bariere în comunicare și interacțiune.

Frecvent, stereotipurile și prejudecățile ne îndeamnă să îi etichetăm pe ceilalți, ignorând adesea impactul acestor etichete asupra celor vizați. Deși aceste etichete pot oferi temporar un sentiment de liniște sau satisfacție, nu luăm în calcul efectele pe termen lung sau costurile emoționale ale acestor cuvinte, care pot fi adesea mai dureroase decât rănille fizice.

Rasismul și discriminarea împotriva rromilor

Fenomenul de rasism și discriminare împotriva rromilor reprezintă o problemă persistentă în multe societăți, inclusiv în România, unde acest grup minoritar se confruntă adesea cu prejudecăți și stereotipuri adânc înrădăcinate. Aceste concepții greșite și periculoase sunt nu doar reziduurile unui trecut istoric îndelungat, ci și rezultatul unor atitudini contemporane perpetuate prin diferite medii, inclusiv prin discursul public²⁰².

Stereotipurile și prejudecățile nu sunt doar simple etichete, ci adesea se transformă în instrumente de marginalizare și justificare a comportamentului ostil. De exemplu, în cazul unui test de matematică, dacă o femeie obține un punctaj mai scăzut decât un bărbat, acest fapt poate fi greșit interpretat ca o confirmare a unor prejudecăți sexiste. În mod similar, stereotipurile negative atribuite rromilor pot duce la discriminări și judecăți eronate.

În România, rromii sunt adesea victimele discriminării, iar aceasta nu este doar o problemă contemporană, ci și una istorică. De-a lungul timpului, stereotipurile și prejudecățile au fost utilizate pentru a justifica opresiunea și pentru a promova legi și comportamente anti-rrome. Acestea se regăsesc în diverse domenii, inclusiv în literatură, și sunt adesea bazate pe imagini și reprezentări rasiste²⁰³.

De exemplu, rromii au fost portretizați drept „diferiți/orientali, incapabili să se adapteze, devianți, hoți, înapoiți, necivilizați, violatori, hipersexualizați sau răpitori de copii”. Aceste caracterizări nu doar că sunt profund greșite, dar contribuie și la crearea unui mediu în care discriminarea și ura împotriva rromilor sunt considerate justificate sau chiar normale.

Un aspect interesant în cadrul acestor stereotipuri este modul în care ele sunt diferențiate pe baza de gen. În timp ce bărbații rromi sunt

²⁰² *Ibidem*, p. 63.

²⁰³ *Discrimination against and living conditions of Roma womens in 11 EU Member States*, Luxembourg: Publications Office of the European Union. (2010), p. 37-38.



adesea etichetați cu stereotipuri de devianță și criminalitate, femeile rrome pot fi supuse unor categorii diferite de stereotipuri, unele fiind chiar considerate „pozitive”. Acestea includ percepții despre femeile rrome ca fiind fermecătoare, cu spirit liber, talentate la muzică, „apropiate de natură”, misterioase, vrăjitoare, mistice, pasionale și disponibile din punct de vedere sexual. Deși pot părea complimente la prima vedere, aceste stereotipuri „pozitive” sunt de fapt altă formă de discriminare, deoarece reduc individul la un set simplist de trăsături, ignorând complexitatea și diversitatea reală a persoanelor.

Analiza stereotipurilor și a prejudecăților legate de rromi evidențiază cinci mituri comune care sunt adesea folosite pentru a susține sau justifica discursul instigator la ură și discriminare. Acestea includ stereotipuri negative precum percepția că rromii sunt hoți, mincinoși, agresivi sau vocali. Pe de altă parte, există și stereotipuri care sunt percepute ca fiind „pozitive”, cum ar fi ideea că rromii sunt fermecători, liberi spiritual, talentați muzical, conectați cu natura, misterioși sau pasionali.

Trebuie subliniat faptul că aceste categorisiri, indiferent dacă sunt percepute ca pozitive sau negative, sunt dăunătoare și contribuie la menținerea unui ciclu de discriminare și marginalizare. Prin impunerea unor asemenea etichete, societatea nu doar că ignoră diversitatea și complexitatea comunității rrome, ci și perpetuează un mediu în care prejudecățile și rasismul sunt acceptate tacit.

În contextul românesc, stereotipurile și prejudecățile împotriva rromilor au o lungă istorie, începând din perioada sclaviei și continuând până în prezent. Acestea s-au manifestat prin diverse forme de opresiune, de la legi anti-rrome până la discriminări cotidiene. De asemenea, mass-media și reprezentările culturale au avut un rol semnificativ în perpetuarea și consolidarea acestor stereotipuri.

Nu trebuie ignorat faptul că stereotipurile și prejudecățile nu sunt doar produse ale ignoranței, ci și mecanisme prin care grupurile dominante își păstrează puterea și controlul. Discriminarea împotriva rromilor este adesea folosită pentru a devia atenția de la problemele structurale ale societății, cum ar fi inegalitatea economică sau deficiențele sistemului de educație.

Studiile indică faptul că femeile rrome se confruntă cu multiple forme de discriminare, care se intersectează și includ sexismul, rasismul și clasismul. Această realitate conduce la o viață de marginalizare pentru ele, lipsindu-le de accesul la servicii esențiale precum sănătatea, educația și sprijinul statului în domeniul angajării. Situația unei femei rrome, sărace, dintr-o comunitate segregată și fără un loc de muncă formal, este fundamental diferită de cea a unei femei albe din clasa de mijloc, educată și cu acces la resurse și oportunități. Din cauza sărăciei și a altor factori



menționați, femeilor și fetelor rrome le lipsește un mediu socio-economic stabil și suportul necesar pentru a lua decizii informate în privința reproducerii²⁰⁴.

Adeseori, aspectele culturale sunt folosite pentru a justifica lipsa de acțiune a autorităților în asigurarea securității femeilor și fetelor rrome (de exemplu, în cazul căsătoriilor timpurii sau accesului limitat la servicii de sănătate). Aceste probleme sunt mai degrabă rezultatul sărăciei extreme, marginalizării și lipsei de educație și sprijin, decât al etnicității. Femeile rrome nu au mai mulți copii din dorința de a exploata sistemul, ci sunt printre cetățenii cei mai defavorizați, care nu primesc suficient sprijin pentru a-și atinge întregul potențial.

Frecvent, rromii sunt percepuți ca un grup omogen, nu ca indivizi unici. Această percepție generalizată nu doar că le prejudiciază situația, dar și întărește stereotipurile. Deși unii împărtășesc anumite valori, cultură sau limbă, fiecare persoană rromă are propriile experiențe și povești. Deci, eforturile de a demonta aceste mituri bine înrădăcinate în conștiința colectivă trebuie să includă recunoașterea rromilor ca indivizi, nu doar ca un grup. Acest demers este crucial în combaterea discursurilor de ură.

De multe ori, identitatea rromilor nu este sărbătorită din cauza nivelului ridicat de rasism cu care se confruntă atât individual, cât și colectiv. Cu toate acestea, în ciuda injustițiilor și tragismului istoric pe care l-au întâmpinat, în ultimii ani, comunitatea rromă a început să-și reconstruiască o identitate de care să fie mândră. Există numeroase motive pentru mândrie în rândul rromilor: au supraviețuit celei mai lungi perioade de sclavie din Europa, Holocaustului și, în România, sunt un exemplu viu de reziliență și forță. Contribuțiile rromilor la patrimoniul cultural românesc sunt semnificative, incluzând aportul lor la folclor, construirea de biserici și monumente în perioada sclaviei, iar astăzi, rromii reprezintă cea mai mare și mai veche minoritate din Europa.

Stereotipurile și prejudecățile în literatura română

Stereotipurile și prejudecățile în literatura română constituie un domeniu profund și complex de studiu, implicând o incursiune în profunzimile modului în care literatura reflectă și modelează percepțiile sociale și culturale. Această explorare presupune o abordare meticuloasă și analitică, examinând modul în care autori precum Mihai Eminescu, Ion Creangă sau Marin Preda au integrat și, uneori, contestat stereotipurile și prejudecățile epocii lor.

²⁰⁴ *Discrimination against and living conditions of Roma women in 11 EU Member States*, Luxembourg: Publications Office of the European Union. (2010), p. 25-28.



Un punct central în acest studiu îl reprezintă modul în care literatura română a reflectat și perpetuat anumite imagini și idei preconceptuate, legate de gen, clasă, etnie sau alte aspecte sociale. De exemplu, în opera eminesciană, figura feminină este adesea idealizată, reflectând normele epocii privind feminitatea și rolul femeii în societate. Aceasta poate fi interpretată ca o perpetuare a unui stereotip cultural, dar, în același timp, poate fi văzută și ca o formă de sublimare artistică a idealurilor și aspirațiilor umane.

În același timp, este esențial să se examineze modul în care literatura a servit ca un vehicul pentru critica socială și contestarea prejudecăților. Scriitori precum Marin Preda, în romanele sale realiste și profund psihologice, abordează conflicte interioare și exterioare legate de clasă și condiția umană, oferind o perspectivă critică asupra structurilor sociale și morale ale vremii sale. Astfel, literatura devine un teren fertil pentru dezbaterile și reconsiderarea stereotipurilor și prejudecăților.

Mai mult, un aspect crucial în analiza literaturii române este modul în care se reflectă și se contestă identitatea națională și regională. Operele lui Ion Creangă, prin prisma poveștilor sale pline de umor și satiră, oferă o imagine colorată a vieții rurale românești, plină de stereotipuri, dar și de o autenticitate profundă. Acesta îmbină realitatea cu ficțiunea, creând un portret viu al societății românești, care, pe de o parte, consolidează anumite percepții, dar, pe de altă parte, le și demitizează.

Analiza stereotipurilor și prejudecăților în literatura română constituie un demers academic esențial pentru înțelegerea dinamicilor culturale și sociale specifice spațiului românesc. Acest studiu implică o incursiune profundă în operele literare, evidențiind modul în care acestea reflectă, contestă sau perpetuează anumite percepții preconceptuate.

Ion Creangă, prin poveștile sale, oferă o perspectivă unică asupra vieții rurale românești, plină de umor și satiră. În „Amintiri din copilărie”, Creangă creează un portret viu al societății rurale, plin de personaje colorate și situații comice: „Văd iarba cum crește din pământ; văd cum se rostogolește soarele după deal, luna și stelele cufundate în mare; copacii cu vârful în jos, vitele cu picioarele în sus și oamenii umblând cu capul între umere; văd, în sfârșit, ceea ce n-aș mai dori să vadă nimene... „(Creangă, „Amintiri din copilărie”). Această operă nu doar că consolidează percepțiile despre viața rurală, dar, în același timp, le și demitizează, prezentând umanitatea și complexitatea acesteia.

Un alt exemplu al modului în care literatura română abordează stereotipurile este reprezentat de opera lui Mihai Eminescu. În poezia sa, figura feminină este adesea idealizată, reflectând normele epocii privind feminitatea. De exemplu, în poezia „Luceafărul”, ipostaza feminină este reprezentată de Cătălina, un simbol al purității și frumuseții neatinse:



„Cum ea pe coate-și răzîma / Visînd ale ei tîmple, / De dorul lui și inema lui / Și sufletu-i se împle.” (Eminescu, „Luceafărul”). Această idealizare poate fi interpretată ca o perpetuare a unui stereotip cultural, dar, în același timp, poate fi văzută și ca o formă de sublimare artistică.

Un alt aspect important în analiza stereotipurilor în literatura română este modul în care se reflectă și se contestă identitatea națională. Lucian Blaga, în poezia sa, explorează adesea tema identității culturale, îmbinînd elemente tradiționale cu o viziune filozofică profundă. În poemul „Eu nu strivesc corola de minuni a lumii”, Blaga abordează tema cunoașterii și a identității într-un mod care transcende stereotipurile naționale: „Eu nu strivesc corola de minuni a lumii / Și nuucid / Cu mintea tainele, ce le întîlnesc / În calea mea” (Blaga, „Eu nu strivesc corola de minuni a lumii”). Prin aceasta, Blaga sugerează că identitatea românească nu este limitată la tradiții, ci este deschisă către universalitate și cunoaștere.

În ceea ce privește portretizarea minorităților, literatura română a avut de-a lungul timpului abordări variate. Un exemplu relevant îl constituie opera lui Liviu Rebreanu, în special romanul „Ion”, care descrie relația dintre români și minoritatea maghiară într-un mod care reflectă tensiunile și prejudecățile epocii: „Popa îl lua cu trăsura ori de câte ori se ducea în Armadia sau la Bistrița și trăgeau câte un pui de chef, ocărînd împreună pe unguri, căci Belciug era mare naționalist, deși nu se prea arăta a fi, de frică să nu-și piarză ajutorul de la stat, fără de care n-ar mai fi putut trăi în rîndul oamenilor...” (Rebreanu, „Ion”). Rebreanu abordează astfel tematica naționalismului și a conflictelor etnice, reflectînd complexitatea și contradicțiile societății românești.

În literatura interbelică, stereotipurile și prejudecățile sunt adesea subiecte de reflectare și critică. Camil Petrescu, în romanul „Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război”, demitizează idealul eroic al războiului și prezintă complexitatea psihologică a individului în contextul conflictului: „Se hotărîște, de teama unei reveniri în timpul nopții, revenire pe care mulți o cred foarte probabilă, să se împingă un post înaintat, departe în pădure, pînă aproape de ei. Se decide, de asemeni, ca postul să fie format de plutonul meu. Obiectez cu voce palidă că îmi sunt oamenii oboșiți și încă alte vreo două motive, care nu sunt luate în seamă.” (Petrescu, „Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război”). Prin această prismă, Petrescu contestă stereotipurile legate de eroism și război, prezentînd o perspectivă realistă și umanistă.

Un aspect deosebit de relevant în acest context este modul în care literatura poate funcționa ca un instrument de conștientizare și critică socială. De exemplu, în opera lui George Călinescu, „Enigma Otiliei”, se observă o satirizare a micului burghez bucureștean, prin personaje



precum Felix Sima sau Costache Giurgiuveanu, care reflectă lăcomia, ipocrizia și limitările societății vremii: „N-a apucat să moară bătrânul, și testamentul a fost atacat de o mulțime de indivizi care se dau drept rude de departe și care pretind că bătrânul nu era în deplinătatea facultăților mintale când a întocmit testamentul.” (Călinescu, „Enigma Otiliei”). Aici, Călinescu nu doar portretizează, ci și critică aceste stereotipuri sociale.

Marin Preda, în romanele sale, abordează tematica claselor sociale, oferind o perspectivă critică asupra structurilor sociale și morale. În romanul „Moromeții”, Preda prezintă viața rurală, punând accent pe diferențele de clasă și pe lupta pentru supraviețuire. Ilie Moromete, personajul principal, este un exemplu al țăranului român, inteligent și adaptabil, dar și prins în capcanele sărăciei și ale mentalităților învechite: „După felul cum vorbise, Moromete părea să aibă ceva nou de spus despre Traian acela, deși ceilalți știau tot ce se putea ști despre el.” (Preda, „Moromeții”). Aici, Preda demontează stereotipul țăranului necultivat și static, prezentând un portret complex și profund uman.

În același mod, Nichita Stănescu, prin poezia sa, abordează teme universale, depășind stereotipurile legate de identitatea culturală sau națională. În poemul „Leoaică tânără, iubirea...”. Stănescu explorează tema iubirii și a transfigurării prin intermediul imaginilor și metaforelor puternice, depășind astfel granițele unui simplu context național sau cultural: „Leoaică tânără, iubirea / mi-ai sărit în față” (Stănescu, „Leoaică tânără, iubirea...”). Acesta demonstrează cum literatura poate transcende stereotipurile și poate explora dimensiuni universale ale experienței umane.

În concluzie, literatura română oferă o panoramă vastă și complexă a stereotipurilor și prejudecăților, reflectând transformările societății și mentalităților. De la idealizarea și critica rolurilor de gen, la abordarea claselor sociale și a identității naționale, scriitorii români au contribuit semnificativ la modelarea și exprimarea identității culturale. Această analiză nu doar că deschide noi orizonturi în înțelegerea literaturii române, dar evidențiază și rolul esențial pe care literatura îl joacă în reflectarea și, uneori, în schimbarea percepțiilor și prejudecăților sociale.

Bibliografie

- Acton, T. (2014). *The Gypsy „Menace”: populism and the new anti-Gypsy politics*. London: Informa UK Limited.
- Blaș, L. (2013). *Trilogia cunoașterii*. București: Humanitas.
- Călinescu, G. (2015). *Enigma Otiliei*. București: Andreas.
- Creangă, I. (2020). *Amintiri din copilărie*. București: Litera.
- Discrimination against and living conditions of Roma women in 11 EU Member States, Luxembourg: Publications Office of the European Union. (2010)



- Eminescu, M. (2020). *Poezii*. București: Litera.
- Grigore, D. (2018). *Identitate rromă contemporană între etnotip și stereotip*. București: Amare Rromentza.
- Manolescu, N. (2008). *Istoria critică a literaturii române*. Pitești: Paralela 45.
- Oișteanu, A. (2018). *Imagina evreului în cultura română*. București: Polirom.
- Petrescu, C. (1996). *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. București: Fundația Culturală Română.
- Preda, M. (1987). *Moromeții*. București: Albatros.
- Rebreanu, L. (1939). *Ion*. București: Cartea Românească.